

Драган МАРКОВИЋ

Бока Которска и Црна Гора у приповеткама Сима Матавуља

Кључне речи: Бока Которска, Херцег Нови, Црна Гора, приповетка, Никола Петровић, политика, Цетиње

I

У књижевним теоријама, насталим с краја 20. века, преовлађује став да „најбољи оквир за тумачење књижевности представља њен историјски контекст: који су проблеми, страховања и сукоби тог доба које књижевно дело одражава, прелама и покушава да разлучи?“ (ФЕЛБАБОВ: 2003: 8). Полазећи од овог основног става *новог историзма* пружила нам се прилика да о Матавуљевим приповеткама и Црној Гори и Боки проговоримо на другачији начин.

Код нових историчара „књижевна дела имају важан задатак, она су нека врста радионице у којој се проблеми, надања и опсесије културе прихватају или избегавају“ (ФЕЛБАБОВ: 2003: 8). Ако желимо да схватимо Матавуљево стваралаштво, онда се морамо посветити ишчитавању његових приповедака које се баве Црном Гором и Боком. Задатак овога рада јесте да покаже како је Матавуљ приказао Црну Гору и Боку Которску у својим новелама, какви су све друштвени, политички и лични фактори утицали на његово стваралаштво и тиме га обликовали као писца. Посебно се мора скренути пажња на политичка дешавања због којих је Матавуљ написао неколика приповедака с тематиком из Црне Горе. Актуелни политички режими увек утичу на књижевно - уметничко стваралаштво, што је за нас данас веома интересно. Ова чињеница нам говори о дијалогу који постоји између политике и поезике (LEŠIĆ: 2003: 36), а тим дијалогом ће се, донекле, бавити и овај рад.

II

У овом делу рада говорићемо о неким факторима који су утицали на формирање Матавуљеве поезике. Велибор Глигорић запажа да је на

Матавуља у детињству највише утицала његова мати која је била одлична приповедачица, жена која је поседовала шибеничку машту најбоље врсте. (1966: 211). Од ње је Матавуљ наследио приповедачки дар. Међутим, на њега као писца утицао је и Стефан Митров Љубиша (ГЛИГОРИЋ: 1966: 219), али вероватно и други писци реалисти које је Матавуљ читао, као и Вуков и Даничићев превод Светог писма, али и радови српских филолога (ДЕРЕТИЋ: 2004: 836). Међутим, нешто што је сигурно имало јако велики утицај на његово поетичко опредељење јесте његово стално странствовање, његов боравак на многим местима широм Балканског полуострва (Шибеник, Задар, Котари, Бока Которска, Цетиње, Београд). Како сам Матавуљ сведочи, на новим просторима успео је да усаврши свој матерњи језик, да обогати свој речник дијалектизмима и да се боље упозна са обичајима и различитостима српског народа на великом делу Балканског полуострва (1939: 84). Андрић сматра да је Матавуљ проширио географску основицу српске приповетке и да код његових приповедака, са тематиком из приморја, у очи падају специфичне одлике реализма (1974: 138). Глигорић тврди, да Матавуљ својим целокупним радом, упућује ка реализму јер у стваралаштву полази од истине у животу. Од свих својих савременика најбоље је знао шта је уметничка истина (1966: 219). Максимовић наводи да је мало српских реалиста који су са толико успеха и уметничке оригиналности унели разноврсне просторе у српску књижевност као што је то чинио Симо Матавуљ (2011: 316). Сви истраживачи Матавуљевог дела се слажу да је Матавуљ реалиста који је кроз своје приповетке унео у српску књижевност богатство простора, а самим тим и карактера и менталитета, што је засигурно утицало на његове поетичке ставове. Међутим, сваки део српства у коме је Матавуљ живео имао је своје културне, политичке и етичке специфичности које су се одразиле на његово писање везано за тај крај. Даље ћемо се бавити круговима приповедака које се односе на Боку Которску и Црну Гору.

III

Бока је поступно и трајно сиромашила, исељавала се, о чему ћу доцније проговорити. Али је главни ударац злог удеса задеси год. 1869-те, кад ћесарска влада стаде тражити, да Бока даје војску иако јој год. 1815. писмено беше обречено да ће од тога бити проста. Бокељи се оружјем опру против те тражбе и задивише свет својим јунаштвом. Рат се заврши Кнезлачким миром, на коме се Бокељима потврдише старе повластице...и реч им се одржи до нове згоде, до год. 1881. (Матавуљ: 1893: 17)

Бока је у Матавуљевим приповеткама приказана без имало трагике и без романтичарског заноса, док се Црна Гора идеализује као херојска, српска *Спарта*, на чијем се челу налази књаз Никола Петровић у чијем

лику су акумулиране све те херојске и хуманистичке особине једног дела српског национа – Црногораца.

У Боки Которској Матавуљ је живео 7 година, од 1874. до 1881. године, тј. од своје 23. до 30. године старости. Његов боравак у Боки се између две бокелске буне. Време које је Матавуљ провео у Боки свакако је део живота младе особе која се формира и животни пут усмерава. Овај део Матавуљеве младости који је провео у „у најдивнијем крају српске земље“, утицао је на формирање „младог човјека који је имао нешто наклоности ка фабуловању“ (МАТАВУЉ: 1939: 83). Лепота природног окружења као и Матавуљева младост одразили су се на његово стваралаштво у приповеткама које су тематски везане за Боку. Поред ових чињеница, у његовим приповеткама одражавају се и национална свест Бокелја као и историјски догађаји којим је Матавуљева епоха обележена. Боки је Матавуљ посветио следеће приповетке: *Бодулица* (Одјек, Београд, 1887), *Љубав није шала ни у Ребесињу* (Летопис Матице српске, Нови Сад, 1888), *Ђуро Кокот* (Преодница, Београд, 1981), *Нови свијет у старом Розопеку* (Стражилово, Нови Сад, 1892), *Др Паоло* (Дело, Београд, 1898), *Звоно* (Коло, Београд, 1903), *Догађаји у Сеоцу* (Летопис Матице српске, Нови Сад, 1898), *На младо љето* (Стражилово, Нови Сад, 1888), *Први Божић на мору* (Мале новине, Београд, 1899). Поред ових приповедака Матавуљ је Боки посветио прву и другу главу својих *Биљежака* и путопис *Бока и Бокелји*.

Ни о једном простору Матавуљ није писао са толико одушевљења и симпатија као о Херцег Новом, о чудесном простору Боке Которске, о Бокелјима и њиховом српству (МАКСИМОВИЋ: 1999: 58). У путопису *Бока и Бокелји* Матавуљ каже: „Истинито је и поуздано ово: у Боци су српске успомене јаче од свих осталих; српске особине, у главном и најлепше, истичу се јако; јуначки понос, уздање у себе, побожност без лицемерства, гостољубље, љубав према старим обичајима, неговање свога језика и песме, све је то у цвету“ (МАТАВУЉ: 1893: 18). О овим квалитетима становника Боке Матавуљ говори и у приповеткама са темом из овог краја. Ова врста објективности присутна је у путопису *Бока и Бокелји* као књижевно-научној врсти. Није у потпуности присутна и у бокелским приповеткама, већ је то уметнички дограђена слика. Приповедни свет Матавуљ обликује кроз три јединствена уметничка обележја: занимљивост догађаја, необичност ликова, аутентичност простора (МАКСИМОВИЋ: 1999: 58). Многе приповетке из Боке Матавуљ је написао по истинитом догађају, што значи да је грађу за приче узимао из стварности и да је тако обликовао једну реалистичку слику која је била украшена необичним Матавуљевим хумором.

Свој први сусрет са Боком, најјужнијим пределом Аустро-Угарске, Матавуљ је описао у приповеци *Ђуро Кокот*. Наратор је северни Далматинац, богаташ, који је у Боку дошао да се лечи. У ту причу се уплиће необични, комични догађај са Ђуром Кокотом (МАТАВУЉ: 1939: 59). Иако је ову причу Матавуљ писао двадесетак година после свог боравка у Новом, сматра да на читаоца оставља утисак као да је писана одмах, непосредно са живијех угледа (МАТАВУЉ: 1939: 60). На овај начин Матавуљ је аутокритички *Ђура Кокота* одредио као своју најживописнију и најуспелију приповетку. Прича о Ђуру Кокоту јесте прича у којој побеђује живот, такав какав је, са својом неуништивом тежњом за трајањем по сваку цену (АНДРИЋ: 1976: 140). Ђуро Кокот је један од многих Бокела и Црногораца који су у свет отишли трбухом за крухом. Након много година се враћа у родни крај како би ту умро. Међутим, изненада Ђуро Кокот оздрави и запрепасти читав Нови. Зато Матавуљ и саветује друге Србе да лека својим болестима потраже управо у Боки Которској (1893: 46)

Многе Матавуљево приповетке, са темом из Боке, афирмишу победу живота у младости, који је Матавуљ провео у Боки. У приповеци *Бодулица* живот у кафани *Код веселог морнара* наставља да траје кроз дете Радула Пиводића и Гусјенице уз Розин благослов. Прича *Љубав није шала ни у Ребесињу* надилази сукоб Мргуда Скоројевића и Станка Широковића у љубави Рада и Станице. Спутани родитељима морају да побегну у Америку из које се касније враћају са петоро деце. *Нови свијет у старом Розопеку* је прича у којој се надмећу принцип старог света који заступа крчма *Код Аустрије* са принципом новог, младог који оличава крчма Нови свијет. У сукобу Бепа и Аруша победник је Амруш који у Розопек доноси америчке манире пословања и симболички обележава долазак *новог свијета* обележен конштитуцијом, тј. Уставом царевине. На овај начин Матавуљ је у приповедни свет унео стварни историјски догађај, доношење Устава Аустро-Угарске монархије (Октобарска диплома)¹ из 1860. године или неки од каснијих Устава. Приповетка *Први Божић на мору* говори о дечаку Шпиру Томановићу из Лепегана који је са 12 година отишао на брод. Велико невреме на мору је трајало толико дуго да Шпиро није ни приметио да је Божић дошао и прошао. Из највеће олује Шпиро је изашао као победник богатији за једно велико морнарско искуство. У приповеци *Звоно* Матавуљ пише о селу Петковица у коме је вишевековно старо звоно на православној цркви пукло. Очајни мештани се обраћају кнезу Михајилу, владару младе српске државе, који селу поклања ново звоно. На овај начин Матавуљ афирмише и национални принцип доказујући како Србија помаже свем српском живљу ма где он био, а поготово помаже српску Боку – „невјесту Јадрана“, како је назвао Алекса Шантић.

¹ http://sh.wikipedia.org/wiki/Oktobarska_diploma

Из Матавуљевог списка биографске природе (*Биљешке једног писца*) стичемо сазнање да је пуно времена проводио у кафанама, чак га је и смрт затекла у једној београдској кафани. Због тога не треба да чуди чињеница да је радњу многих својих приповедака из Боке сместио баш у кафане. Матавуљ је на полицама једне кафане у приморском градићу могао да пружи сумарну структуру целог друштва (АНДРИЋ: 1976: 138). Таква је ситуација у приповеткама *Нови свијет у старом Розопеку* (кафане *Код Аустрије* и *Код новог свијета*), *Бодулица* (*Код веселог мрнарара*), *Ђуро Кокот* (градски већници заседају у кафани да би одлучили како ће се понашати поводом писма које је стигло из Александрије) итд.

Посебно место међу Матавуљевим ликовима заузимају бокелски капетани. У спису *Бока и Бокелји* он каже да по целој Боки, међу простим народом, *капетан* значи нешто више него *господин*, те није ретко чути да сељаци зову проту, лекара, адвоката и тд. *капетан-прото*, *капетан-докторе* итд. (1939: 30). Да су капетани цењени људи и да су они глас разума најбоље говори приповетка *Нови свијет у старом Розопеку*. Док се беповци и амрушевци сукобљавају како би се сачувао стари, одн. преовладао нови свет, дотле стари поморски капетани са својих тераса прате ситуацију и најчешће, уз неки ироничан коментар, једни другима објашњавају дешавања у граду:

„ - Оо, капетан Лазаре.

Чујем, капетан Марко.

Је ли шта нова од наших крајишника, беповаца?

Нијесу се још, брате, војске судариле, али је рат на прагу...“
(МАТАВУЉ: 2006: 221)

О ауторитету капетана говори и приповетка *Први Божић на мору*.

Матавуљ сматра да је умереност главно правило Бокелја (1893: 47). Одроз умерености у његовим приповеткама налазимо код старих поморских капетана који су „дежурна савест“ Боке. Међутим, његови јунаци су најчешће они којима умереност и није главна одлика. То су најчешће извањци, људи који су се доселили у Боку, нпр. Роза и Радуле Пиводић из *Бодулице*, Амруш из *Новог свијета у старом Розопеку*, Др Паоло из истоимене приповетке, родом из Новог, али је читав живот провео далеко од куће. Појава ових ликова у Матавуљевим приповеткама доноси необичан догађај поводом кога формира заплет у радњи. Међутим, у расплету ови ликови не доживљавају пораз већ настављају да живе новим животом који су створили у Новом.

IV

„Крајем шездесетих година, поводом увођења новог војничког закона за аустријске земље, избио је у јесен 1869. године устанак у Боки Которској, која

је хтела да се очувају њене старе повластице са системом народне војске. Иако су аустријске трупе биле надмоћније у сваком погледу, устаници су им, ипак, у Кривошијама задали тешких удараца. Устанике су тајно помагали пријатељи из Црне Горе – мање људством а више материјалом. Два аустријска генерала бише поражена и смењена. (...) Црна Гора дошла је у средиште интереса, јер се отпор устаника тумачио само њеним помагањем. Иако је кнез Никола посебним уговором с Аустријом обећао пуну неутралност, у Бечу му се ипак није веровало, и није немогуће да не би дошло до какве акције против цетињске владе, да Русија није енергично устала у њену одбрану.“ (Ђоровић: 2005: 742)

Симо Матавуљ је написао 13 приповедака са темом из Црне Горе, и то: *Умјесто уводног чланка (Глас Црногорца, Цетиње, 1883), На Бадњи дан (Глас Црногорца, Цетиње, 1886), Света освета (Српски лист, Задар, 1886), Ко је бољи? (Јавор, Нови Сад, 1886), Како се Латинче оженило (Стражилово, Нови Сад, 1887), Завођанка (Стражилово, Нови Сад, 1887), Сеобе (Нова Зета, Цетиње, 1889), Учини као Страхињић (Нова Зета, Цетиње, 1889), Ново оружје (Српска државна штампарија, Београд, 1890), Стотинар (Босанска вила, Сарајево, 1892), Покајан грјех (Смиљевац, Београд, 1893), Здухач (Календар Дубровник, Дубровник, 1901), Синови (Српска књижевна задруга, Београд, 1903). Написао је и роман *Ускок* (1886, 1892, 1902) и алегоријски сатирички роман *Десет година у Мавританији*. Највећи део *Биљежака једног писца*, Матавуљевог аутобиографског списка, односи се на његов боравак на Цетињу од 1881. до 1889. године.*

Бежећи од аустријских власти, Матавуљ се 1881. године нашао на Цетињу, где је одмах ступио у службу код кнеза Николе Петровића. На Цетињу је обављао неколико послова: био је професор у цетињској гимназији, професор црногорског престолонаследника Данила, надзорник свих школа, а кратко време радио је и као уредник *Гласа Црногорца*. Матавуљу сигурно није било лако да се одржи и на тако важним положајима. Још је било теже остати у милости црногорског кнеза. Црна Гора је у то доба била мала, сиромашна земља где се тешко живело и стога се у њој на сваки завиднији положај гледало и жељно и прекорно (2005: 811). Матавуљ је гледао како се значајни црногорски прваци успињу на положаје и како са њих падају. Најупечатљивији је пример војводе и министра Маша Врбице, који је, како Матавуљ у *Биљешкама* наводи, учинио много за Црну Гору и самог кнеза. Читав живот Црне Горе и Цетиња био је везан за господара. У светлу свих ових збивања Матавуљ се трудио да задржи свој положај у Црној Гори и да се не замери кнезу. Због тога је његова Црна Гора у приповеткама романтичарски идеалисана.

Када пише о Црној Гори Матавуљ се стално колеба између жеље да Црну Гору овековечи као српску Спарту, да је прикаже као патријархалну, јуначку земљу у којој живе хероји, где се због речи и части веома лако

гине. Он жели да тај свет хероја прикаже онаквим какав он заиста јесте, са свим његовим врлинама и манама. Матавуљ у *Биљешкама* каже да је у Црној Гори упознао и другу страну медаље коју је салио Љуба Ненадовић у *Писмима о Црногорцима* (1939: 84). У свеколиком српству, сматра Ћоровић, Црна Гора је издалека била романтичарски идеалисана, убога мала земља (2005: 811). Током осамдесетих година 19. века Црна Гора покушава да заживи као држава, да створи институције и да оствари друштвени напредак. Цетиње је у доба Матавуља егзистирало у сукобу старог и новог, племенског и европског. Та чудна мешавина чинила је престоницу мале српске кнежевине (МАТАВУЉ: 1939: 84). Идеалисана, Црна Гора из Ненадовићевих *Писама о Црногорцима* разобличена је и приказана на реалистички начин управо у *Биљешкама једног писца*.

Када у *Биљешкама* говори о црногорском колективу, Матавуљ заправо говори о другој страни медаље Љубе Ненадовића. По њему, Црногорци лако прецењују своје способности, потцењују туђе, праве се да све разумеју и знају и све доводе у везу са собом и својим радом (1939: 174). Приповетка *Ко је бољи?* говори управо о томе како Црногорци виде себе у свом окружењу. Милун сматра да је оштећен јер није добио медаљу за храброст и што је та иста медаља дата Мирашу. За њега је то питање части и живота, које мора да се реши пред војним властима. Читав процес, пред којим се Милун нашао не доноси му медаљу. Драматична ситуација ће бити разрешена на Цетињу, пред кнезом Николом, који ће му својом руком доделити медаљу. Тек тада ће правда за Милуна бити задовољена, а његова савест мирна, јер ће том медаљом бити доказано да је бољи од Мираша и да велики јунак који заслужује ратна одличја. Занимљива је сцена у којој Милун тврди како је бољи јунак од Новака Рамова, а да притом и не зна ко је он. Његова самоувереност одраз је једне карактерне црте Црногораца, људи који о другима суде на основу изгледа, и људи који верују да су бољи од свих других.

У неким приповеткама (*Сеобе*, *Стотинар*) Матавуљ приказује тешку слику живота у кршевитој и неплодној Црној Гори. Због великог сиромаштва, велики број Црногораца одлази у иностранство у потрагу за послом. Обе ове приповетке имају трагичну ноту. Оне актуелизују вишевековни црногорски проблем: ратом опустошену земљу и немаштину. Због тога велики број Црногораца напушта своја огњишта и одлази у Коринт или на Левант, у потрази за бољим животом. Нарочито је трагична прича Васа Мркова Цуце који рањен одлази у иностранство. Велики ратни херој не може да преживи у Црној Гори због које је у рату тешко страдао. Свака од ових прича има и политичку позадину. Велики број људи би се иселио у Србију где је плодна земља. Међутим, на Цетињу не дају пасоше за Србију. Овакав однос власти на Цетињу према Србији историчар Живко

Андријашевић објашњава као сукоб две политике на Балкану, аустрофилске политике Обреновића и русофилске политике Петровића². Сматра се да су се међудржавни односи Србије и Црне Горе потпуно пореметили удајом кнегиње Зорке за Петра Карађорђевића 1883. године. Краљ Милан Обреновић је ово сматрао за директно мешање Николе Петровића у српска династичка трвења. Односи Србије и Црне Горе се нису поправили све до доласка Петра Карађорђевића на српски престо. Матавуљ, као добар познавалац политичких релација двора на Цетињу, није могао да у својим приповеткама прећути овако значајан политички проблем који је тиштио две српске државице завађене због много моћнијих покровитеља, Русије и Аустрије.

У приповеци *Завођанка* Матавуљ говори о великој хуманости и гостопримљивости Цетињана. Сирота девојка Станица, након смрти оца, налази уточиште код Вула и Јагоде, а затим као кћи хероја добија за мужа великог црногорског јунака Вујицу. Ова прича је била повод Црногорцима да антиципирају будуће ослобођење Никшића и целе Херцеговине од Турака 1877. години³. О судбини Херцеговине говори и приповетка *Ново оружје*. Монах Серавим схвата да Тадија не може бити јунак са пушком у руци, па му због тога даје ново оружје, школу, која ће његовом народу донети просвећеност и цивилизацијски напредак. Ову приповетку можемо посматрати у светлу тежњи кнеза Николе да се велики број Црногораца образује у Црној Гори и иностранству, јер је Никола био свестан чињенице да Црна Гора неће остварити никакав напредак уколико не буде имала већи број школованих људи. Међутим, Матавуљ бележи да су право на образовање лакше стицали „кућићи“, богатији и угледнији Црногорци као и рођаци куће Петровића и рођаци кнегиње Милене. (1939: 94). Ова чињеница говори о великој самовољи Николе Петровића, о његовој аутократској владавини која је заснована на породичним везама, а уз помоћ неколико олигарха који су били под његовом сталном контролом.

Не говоре све Матавуљево приповетке афирмативно о црногорском друштву. У приповеци *Покајан грјех* командир Радоје срља у смрт како би окајао грех због ванбрачног детета које је оставио у кући Кићуна Перовића. Плеће Перовића жели да каменује Кићунову удовицу, али војвода то не дозвољава: „Браћо, није данас вријеме да се врше стари обичаји, јер ми данас имамо писане законе, по којима не може бити то што тражите“ (МАТАВУЉ: 2006: 237). На овај начин Матавуљ је проговорио о жељи власти у Црној Гори да превазиђе старе, патријархалне законе и да заведе писане законе којих се сви морају придржавати. Да црногорски

² http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_u_xix_vijeku/crna_gora_i_srbija.htm

³ Владимир Ћоровић, *Историја Срба, Подгорица-Ријека*, 2005, стр. 754.

кнез кажњава преступнике по писаним законима говори и приповетка *Синови*. На Ријечи Црнојевића два Залажанина ће бити стрелјана зато што су у Котору убили и опљачкали неку бабу. Казна ће се извршити по кнежевој одлуци, а помиловања неће бити зато што кнез кажњава тешке злочинце по законима које Црна Гора има, и који су „изнад“ самог кнеза. То је један привид истине којим је Матавуљ хтео да кнеза Николу представи као човека од закона, а не као човека који својом самовољом влада Црном Гором. У приповеци *Учини као Страхинић* правда не долази од кнеза, већ је она настала као сплет околности. Након смрти Радосава, Војин одлази у Србију, а Итана остаје сама да испашта зато што је свог мужа Радосава, великог јунака, преварила са девером Војином. Једини који је надживео те тешке дане јесте Крцун, који је видео „Црну Гору раширену и оснажену“ (МАТАВУЉ: 2006: 147). У тој Црној Гори Крцуну не одговара „нови ред“ који брани четовање и сукобљавање са Албанцима око освете и блага. Тај „нови ред“ увела је црногорска власт са кнезом Николом на челу 1905. године доношењем првог Устава.

Лику црногорског владара Матавуљ је посветио велики део својих *Биљежака*. У неколико приповедака кнез Никола је директни учесник у догађајима, или је свевидећи отац народа који је својом вољом или речју присутан, или се у крајњој линији појављује као наручилац неких приповедака које је Матавуљ написао. Многи од ових текстова очевидно су писани са тенденцијом да се Матавуљ одужи књазу Николи за наклоност (ГЛИГОРИЋ: 1966: 220). Веома је необичан повод за писање приповетке *Умјесто уводног чланка*. Сиже за ову приповетку Матавуљ је добио од самог кнеза Николе. Поводом венчања кнегиње Зорке Петровић и кнеза Петра Карађорђевића, кнез Никола је ангажовао Матавуља да напише приповетку о Стевану и Гргуру, синовима Ђурђа Смедеревца, који слепи долазе на двор Ивана Црнојевића на Обод. Иван Црнојевић одлучује да ожени Стевана својом синовицом Ангелином зато што је његова кћер Марија одбила слепца. Ангелину је Српска православна црква прогласила светицом и слави се 30. јула. Значење ове приче која је писана по налогу кнеза Николе постаје јасно тек у контексту њене задње реченице: „Зато ће вјенчање њене свјетлости кнегињице Зорке са његовом свјетлошћу кнезом Петром Карађорђевићем бити на дан Мајке Ангелине, 30. јула“ (МАТАВУЉ: 1939: 189). Читавом свету је, истиче Матавуљ, било веома лако да дешифрира ову алегорију као највећу увреду за Петра Карађорђевића и његовог брата Ђорђа. Читаво Цетиње и штампа у иностранству схватили су ову причу као највећу увреду за младог кнеза Петра који је приказан као слепец без земље. Чак је и сам Матавуљ имао великих проблема зато што је обрадио овакав сиже. Наишао је на велику осуду старог Беаре, професора у цетињској гимназији, јер је таква прича била понижавајућа за унука Црног Ђорђа кога је Беара јако волео (МАТАВУЉ: 1939: 190).

У приповеци *На Бадњи дан* Матавуљ је, као и у многим другим причама о Црној Гори, близак фолклорном моделу реалистичког причања, са романтичним или анегдотским предлошцима и разуђеним фабулама (МАКСИМОВИЋ: 2011: 324-325). Приповетка има дескриптивни почетак, опис Цетињског поља и Доњег Краја у коме живе Бајице. Овако разуђен почетак, иначе чест у Матавуљевим причама о Црној Гори, увертира је у причу о Ћикану и Јагоди, старцима који су у ратовима остали без два сина. Њима нема ко да донесе бадњак што њихову тугу и несрећу продубљује. Међутим, стари Црногорац Ћикан прихвата судбину као неминовност и то правда речима: „Јесам ли ја њешто мимо људе, па да ме мимоиђе оно што ми је суђено? А суђено им је да погину...ама погибоше јуначки, божју ти вјеру давам!...“ (МАТАВУЉ: 2006: 13). Да би тужна судбина двоје старца била олакшана на било који начин, кнез Никола одлази и бере им бадњак. Кнез је овде приказан на сасвим романтичарски начин, као отац свог народа који брине о свакој породици и бди над сваком кућом у Црној Гори. Посебно се истиче његова величина, владарска и људска, јер посећује оца и мајку двојице великих ратника који су погинули за свога господара и Црну Гору. Приповетка је завршена наглашеном глорификацијом Николе Петровића: „А пјесма оде од уста до уста, широм Црне Горе и Херцеговине, како кнез Никола пази своје Црногорце, како их тјеши – он, који, послје бога, најбоље их утјешити може“ (МАТАВУЉ: 2006: 15).

Индијектно о лику кнеза Николе говори приповетка *Света освета*. У Црној Гори убиство је било сакрализовано, а Црногорац који свети члана своје породице плаћа дуг Богу и породици (ЗЈЕЛИНСКИ: 2011: 310). Вођен овим начелом, Миња Кадовић из Шобајића убија Бећирбега Писјака како би осветио Сава Кадовића. Миња Кадовић се предаје кнежевој правди јер му је кнежева реч важнија од самог живота, и веома лако прихвата смрт, како би испунио свету дужност према свом рођаку и породици. Отуда и наслов приповетке *Света освета*. Међутим, занимљив је начин на који Бећирбег Писјак говори о кнезу Николу уз највеће похвале: „Фала нека је Господару црногорском! У његово здравље ми Турци идемо слободно по његовој земљи!“ (МАТАВУЉ: 2011: 22) Ако похвала дође са стране непријатеља, онда она добија на вредности. Како су кнеза Николу гледали Турци најбоље говори чињеница коју Матавуљ наводи у *Биљешкама* о пријему кнеза Николе у Цариграду: „У исто вријеме дође под Котор султанова јахта, која ће кнеза одвести у Цариград (...) Из Цариграда стигоше гласови о сјајном дочеку, као и то, да је султан дао најсвечаније обећање да ће се што скорије свршити гранични спор“ (МАТАВУЉ: 1939: 190-191). На неки начин у овим реченицама Матавуљ одаје похвалу Николиним дипломатским вештинама, који је без обзира на вишевековне сукобе и мржњу, успео да изгради добре дипломатске односе са моћним и великим суседом, Турском.

Приповетка *Здухач* говори о једној појави заснованој на сујеверју, да душа човека изађе из њега, а затим се бори са другим душама како би свом крају осигурао падавине и добру летину. У светлу разматрања лика кнеза Николе и политичних прилика у Црној Гори у доба Матавуља, ова приповетка није интересантна за овај рад.

V

Матавуљеве приповетке о Боки Которској и Црној Гори плод су његовог боравка на овим просторима. Много тога, везано за њихов настанак, може се прочитати у другим његовим списима као што су *Бока и Бокељи* и *Биљешке једног писце*. Када пише о Боки Матавуљ је писац реалиста ослобођен стега политике и утицаја власти. Онда његов таленат приповедача реалисте долази до изражаја. У приповеткама о Црној Гори Матавуљ је романтичарски настројен. Жели да створи једну идиличну слику света у којој живе хероји на чијем челу се налази кнез Никола Петровић. Матавуљ је, као службеник Николе Петровића, хтео да угоди кнезу, па је многе приповетке писао да велича његов лик и Црногорце. Можемо рећи, да је Матавуљ својим приповеткама о Црној Гори, изглачао медаљу Љубе Ненадовића коју је овај створио у путопису О Црногорцима. У приповеткама о Боки Матавуљ је искренији, слободнији и спреман је у сваком тренутку да нас насмеје. У приповеткама о Црној Гори он је човек режима који не жели да се замери црногорском кнезу. Овај рад показује који су све друштвени, политички и лични разлози утицали на Матавуљево стваралаштво.

Библиографија

Andrić, I. (1976). Četrdeset godina od smrti Sime Matavulja. U I. Andrić, *Umetnik i njegovo delo* (str. 137-141). Sarajevo: Svjetlost.

Andrić, I. (1976). O majstoru pripovedaču. U I. Andrić, *Umetnik i njegovo delo* (str. 142-147). Sarajevo: Svjetlost.

Korać, S. (1991). *Modeli pripovijedanja*. Zagreb: Prosvjeta.

Глигорић, В. (1966). Симо Матавуљ. У М. Протић, *Епоха реализма* (Српска књижевност у књижевној критици изд. Т. 5, стр. 211-263). Београд: Нолит.

Деретић, Ј. (2004). *Историја српске књижевности*. Београд: Просвета.

Кораћ, С. (1982). *Књижевно дјело Симе Матавуља*. Београд: Српска књижевна задруга.

Максимовић, Г. (1999). Бокељске новеле Симе Матавуља. У *Зборник Матице српске за књижевност и језик* (књига 47, свеска 1, стр. 57-82). Нови Сад: Матица српска.

Максимовић, Г. (2011). Градови Симе Матавуља. У Д. И. Вукићевић (Ур.), *Симо Матавуљ - Дело у времену (Зборник радова са међународног скупа Књижевно дело Симе Матавуља, 29. и 30. мај 2008.)* (стр. 315-329). Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.

Максимовић, Г. (2003). *Тријумф смијеха*. Ниш: Просвета.

Матавуљ, С. (2006). *Приповетке* (Т. I). Београд, Загреб: Завод за уџбенике и наставна средства, Српско културно друштво Просвјета.

Dragan MARKOVIĆ

BOKA KOTORSKA AND MONTENEGRO IN SIMO MATAVILJ'S STORIES

Summary

Matavulj's stories dealing with life in Boka and Montenegro are first sorted out by the method of new historicism, and thereafter it is specified which social, political and personal reasons influenced his artistic creation. Attention is also paid to the specifics of Matavulj's stories of Boka and Montenegro, to the realistic depiction of the world in stories of Boka and Montenegro. Attention is drawn to a major political factor which had an impact on the stories from Montenegro.